

PRESENTACIÓ A EIVISSA DEL PRIMER VOLUM DE L'ATLES LINGÜÍSTIC DEL DOMINI CATALÀ

Vull agrair-vos, en primer lloc, la vostra presència en aquest acte, i a Joan Veny i Lídia Pons, l'honor que m'han fet en encarregar-me aquest breu parlament introductori de la presentació, a Eivissa, del primer volum de l'*Atles lingüístic del domini català*, una obra que serà, sens dubte, un dels grans monuments de la llengua catalana, com ho són el diccionari d'Alcover i Moll, la gramàtica de Fabra, el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, que ja va tenir un important precedent en el diccionari de Fabra, i les ingents obres de Coromines, el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i l'*Onomasticon*.

A aquests grans monuments del català, doncs, haurem d'afegir ara l'*Atles* que avui presentam. Un atlas que ja havia tengut precedents de relleu, com l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* d'Antoni Griera, iniciat durant la dècada dels anys vint del segle passat, interromput arran de la Guerra Civil, i continuat durant els anys seixanta, que es publicà en vuit volums i que es basava en enquestes realitzades a 101 llocs del Principat, 94 dels quals, catalanoparlants. Un altre precedent, bé que d'àmbit més general, és l'*Atlas lingüístico de la Península Ibérica*, dirigit per Tomás Navarro Tomás, del qual només se n'ha publicat el primer volum, el 1962; aquesta obra parteix d'enquestes realitzades a 528 punts de tota la Península, 96 dels quals catalanòfons. I un altre antecedent interessant és l'*Atlas linguistique des Pyrénées orientales*, d'Henri Guiter, publicat el 1966, però circumscrit a poc més que al rossellonès i a una àrea circumdant de parlars catalans i occitans. Més enllà d'aquests precedents, importants però d'abast limitat, ja ens veurem obligats a referir-nos a l'obra que avui presentam.

Com totes les obres a què m'he referit abans com a grans monuments de la llengua catalana, l'*Atles lingüístic del domini català* ha estat el resultat d'u-

na tasca col·lectiva i ha sorgit com a resultat d'una demanda social. Però aquesta tasca col·lectiva i aquesta responsabilitat compartida per moltes persones no pot eclipsar els noms dels principals impulsors del projecte. El 1952, Antoni M. Badia i Margarit i Germà Colón presentaren al món científic el projecte d'aquest *Atlas*. Dos anys més tard, el 1954, s'afegien a l'equip Joan Veny i Manuel Companys. Veny i Badia elaboraren un primer qüestionari, que posaren a prova en algunes enquestes de 1957 i 1958. Segons el pla inicial, Badia s'havia d'ocupar de les enquestes del català central; Germà Colón, del valencià; Companys, del rossellonès, i Veny, del balear i del nord-occidental. Però tanmateix, raons professionals diverses apartaren Colón i Companys del projecte, i hagueren de ser Badia i Veny, quasi en solitari, els qui el 1964 engegarien el projecte. Tanmateix, la seva magnitud requeria un esforç econòmic i humà ingent. Badia i Veny, doncs, no trigaren gaire a incorporar a l'equip jòvens professors i estudiants avantatjats. Entre aquests professors i estudiants hi havia Joan Martí i Castell, Lídia Pons i Joaquim Rafel, que, amb Joan Veny, encapçalaren equips de dos enquestadors. El canvi polític que es produí a Espanya —i molt especialment a Catalunya— després de la mort de Franco, va permetre que el projecte rebés nou impuls econòmic i polític. El 1989, un Institut d'Estudis Catalans que reviscola i es reestructura, incorpora l'*Atlas lingüístic* als programes de recerca de la Secció Filològica, cosa que representa la garantia de poder disposar del finançament necessari per a fer arribar l'obra a un bon port que, a la fi, s'albira. El resultat final ha de ser una obra de nou volums amb cartografia i dos més amb etnotextos (del català nord-occidental i del valencià).

Però fins ara només hem parlat del projecte general de l'*Atlas*. I avui ja en tenim el primer volum a les mans. Tenim una mostra palpable, doncs, i que és fruit de l'esforç de moltes persones. Parlem, ara, dels principals responsables de l'aparició d'aquest volum, Lídia Pons i Joan Veny. Lídia Pons, corresponsable, amb Joan Veny, del resultat final d'aquest primer volum, ha estudiat aspectes de dialectologia relacionats amb la variació sintàctica, amb els pronoms personals i possessius, amb els factors externs en la variació del lèxic, i amb els canvis fonètics com la iodització i l'apitxament, entre d'altres. De Joan Veny no cal fer-ne gaires presentacions. Estic segur que no vaig gaire errat si afirm que és una de les persones que més sap de dialectologia catalana, si no la que més. I d'altra banda ja és ben conegut pels eivissencs. Ja fa uns anys, el 1977, a la revista *Randa*, ens ofería just un tast dels seus coneixements sobre el nostre dialecte amb un article titulat «Aproximació a l'estudi del dialecte eivissenc». Uns anys més tard, el 1999, ens ofería, ara ja en un llibre, *Aproximació al dialecte eivissenc*, una síntesi completíssima de la caracterització del nostre geolecte insular. Molts dels que avui sou presents en aquest acte deveu recordar la conferència que impartí dins un dels cursos eivissencs de cultura, de l'Institut d'Estudis Eivissencs, dedicat a la toponímia. En aque-

lla ocasió no tan sols ens deixà bocabadats amb els seus coneixements i amb la seva manera de transmetre'ls, sinó que després ens acompanyà en una excursió dirigida per Joan Marí Cardona i aprofità l'ocasió per a absorbir més coneixements de tot tipus sobre l'eivissenc: els noms de les plantes, tal o qual paraula... Si per a ell l'excursió fou productiva en el terreny científic, per a tots els qui compartírem amb ell la caminada fou una ocasió esplèndida per a conèixer un dels grans hòmens de la filologia catalana actual.

Coneixem el projecte i coneixem els principals responsables d'aquest volum que tenim al davant. Espipellem-lo un poc, doncs. L'enquesta dialectològica toca aspectes lèxics, morfològics, sintàctics i morfosintàctics, a partir de les respostes de 473 informants, procedents de 190 llocs del nostre domini lingüístic. En el cas d'Eivissa, concretament, l'enquesta es va fer a Sant Josep de sa Talaia i a la ciutat d'Eivissa, Vila, localitats que apareixen en la cartografia, respectivament, amb els números 83 i 84. Cau pel seu pes, doncs, que aquest *Atles* supera els precedents tant pel que fa al nombre de llocs on s'ha realitzat l'enquesta com pel nombre de preguntes que conté aquesta. El resultat és evident: molta més riquesa de la informació. El volum que avui es presenta està dedicat al cos humà i a les malalties i és una bona mostra del que ens depararan els altres volums. Qualsevol persona amb un mínim d'interès i curiositat per la llengua catalana i per les seves variants dialectals gaudirà de la consulta de l'*Atles* i podrà aprendre moltes coses sobre la geolingüística. A mi, personalment, com a eivissenc, el simple fet de fullejar aquest llibre, m'ha mogut a fer dues reflexions, que, si m'ho permeteu, us voldria transmetre.

La primera és una reflexió de tipus lingüístic. Deia, abans, que els números que corresponen a les dues localitats eivissenques on es va realitzar l'enquesta, Sant Josep i Vila, són el 83 i el 84. Curiosament, el 85 correspon a l'Alguer, i del 86 endavant corresponen a localitats on es parla un dialecte occidental. És pura casualitat, que en aquesta numeració Eivissa tenguí una posició quasi fronterera amb el grup de dialectes occidentals? Jo diria que no. Si observam detingudament la cartografia veurem que l'eivissenc comparteix la majoria dels trets fonètics amb el grup de dialectes orientals, però en canvi, en el terreny del lèxic, adopta moltes solucions pròximes al grup de dialectes occidentals, i especialment al valencià. I això és fàcilment comprovable amb una breu ullada a l'*Atles*: els llargs segles d'aïllament han contribuït a l'adopció de solucions autòctones (*estar emmolinat*, *pellofa* o *olla de s'ull*, *urçol*, *be-lar*, *mels de sa galta*, *gargamelló*, *panet* 'braó', *reveixins*); les relacions amb les altres illes han produït, també, solucions coincidents amb els altres subdialectes balears (*besada*, *gratar*, *busca*, *clenxa*, *clotell*, *barbó*, *llenegar*, *sedes*), i les relacions amb Tarragona i amb València, així com les migracions valencianes arran de la construcció de les muralles renaixentistes d'Eivissa, que requerien molta més mà d'obra que la que podia furnir la migrada població de l'illa, han produït nombroses coincidències amb els dialectes occidentals i especialment

amb el valencià (*bua, rúbio, queixal de l'enteniment, mos, rosegar, aliacrà, canyella, paiola*). I finalment es detecten solucions que representen la combinació de les balears i les valencianes (*badallar/fer badalls, rodadits/panadís, pixum/pixat, vesita/visita*). Mitjançant la cartografia de l'*Atles*, doncs, es pot fer un retrat de la parla de qualsevol dels llocs on s'hagi fet l'enquesta i es pot estudiar aquesta parla en relació amb la dels llocs que l'envolten.

La segona reflexió és de caràcter lingüístic, però té un caire més social, o sociolingüístic, si voleu. Els eivissencs que fullegin aquest llibre trobaran coses curioses que ara mateix ja no són exactament com es diu a l'*Atles*. Per exemple; el mot *emmolinat* o *emmorinat* és general a tot Eivissa, també a la ciutat; o la paraula *pipella* també s'usa; o *cabells revulls*, o *bescoll*, o *entravesar-se*, o *cagarines*... La informació de l'*Atles* referida a Eivissa va ser fornida per dos eivissencs, Daniel Ferre i Anna Tur, el 1974, i posteriorment va ser complementada, el 1991. Naturalment, l'*Atles* recull les respostes d'unes persones que han estat enquestades. Unes altres persones potser haurien fornint altres respostes, en part divergents o complementàries. Sempre hi ha un marge de variació en les respostes. Però això ens duu a una conclusió: no hi ha dues persones que parlin exactament igual, i els dialectes són vius, com la llengua, com els parlants. L'eivissenc d'avui no és com el del començament del segle xx, ni com serà el del futur. Els dialectes no són peces de museu, que hom pugui prendre com una cosa immutable i eterna, vàlida sempre. L'eivissenc no és estàtic, sinó que canvia, es mou. En la mesura que els dialectes formen part d'un sistema lingüístic, evolucionen amb aquest. Alguns sectors polítics i socials de les nostres illes varen aconseguir que la redacció de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears (1983) pràcticament equiparàs el mandat estatutari de normalitzar l'ús del català amb el de protegir-ne les varietats insulars (difícilment hi ha una varietat geolectal que coincideixi amb els límits de tota una illa, tot i que la població sol usar denominacions de la llengua que coincideixen amb cada gentilici insular): una clara concessió als sectors més anticatalanistes, que sovint fan bandera de l'ús dels dialectes per a enfrontar-los a la variant estàndard i per a posar pals a les rodes de la normalització. En aquests moments en què els sectors menys partidaris de la normalització tornen a cobrir-se amb la bandera de l'eivissenc, cal ser conscients d'on cal posar l'accent. És absurd pretendre conservar l'eivissenc de les rondalles populars, que respon a una parla pròpia de ja fa desenes d'anys. Però mentre hi hagi una llengua viva, hi haurà dialectes. És a dir: mentre a Eivissa es parli català, també es parlarà eivissenc, que serà la nostra manera de parlar català, per més que vagi canviant i acostant-se a l'estàndard —o allunyant-se'n—; però el dia que es deixi de parlar català, l'eivissenc haurà desaparegut igualment, i de res no ens hauran valgut les retòriques declaracions a favor del nostre dialecte, acompanyades d'una actitud més propera al secessionisme lingüístic que a una veritadera voluntat de normalització del català. Tenguem clar, doncs, que una

autèntica protecció dels dialectes no pot anar mai contra el procés de normalització de la llengua ni n'ha d'encotillar l'evolució futura.

Aquestes són les dues reflexions personals a què m'ha mogut la consulta ràpida i superficial de l'*Atles*. Estic segur que lectures més aprofundides i personals, per part de tots i cadascun de nosaltres, ens motivaran moltes altres i diverses reflexions. Però segur que totes aniran encaminades a estimar més la llengua pròpia i a valorar-la com un immens tresor que tenim la responsabilitat de llegar a les noves generacions.

ENRIC RIBES I MARÍ